International Journal of Recent Research and Applied Studies
ISSN : 2349-4891
Impact Factor : 4.665

पाञ्चरात्रागमे जितन्ते स्तोत्रस्य प्राधान्यता

Dr.T.Pavan kumar,

Sanskrit Leturer,

Sri Chaitanya Junior Collage,

Tirupati

अपौरुषेयो हि वेदः नित्यभारतीश्रृतिरूपःसर्वेषां धर्माणां सर्वेषां शास्त्राणामाधाररूपश्च। असौ तावत् सर्वेषामास्तिकानां परमप्रमाणभूतः। सकलसंस्कृतागम-दर्शन-पुराण-इतिहासादि वाङ्मयस्य अनाद्यनन्तरूपः।

अनन्ता वै वेदाः

वेदोऽखिलो धर्ममूलम्

पुरुषार्थानां वेदयिता वेदः

विदन्त्यनेन धर्मः वेदः

निःश्रेयसकराणि कर्माण्यावेदयन्तीति वेदाः।

इत्येतैः विशेषैः विद्यते वेदानामेव समुपादेयत्वं श्रेष्ठतमत्वं च।

विद्यत इति सत्

वेत्ति तत्त्वमिति चित्

विन्दति चात्यन्तिकीं दुःखनिवृत्तिमित्यानन्द इति

वेदो हि सच्चिदानन्दात्मको ब्रह्मरूप इति अभ्युपगम्यते ।

मन्त्रकदम्ब एव वेदः। मन्त्रकदम्बे अस्मिन् वेदे भगवतः स्वरूपं स्पष्टम् अभिवर्णितमासित् ते च मन्त्रास्तावत्।

International Journal of Recent Research and Applied Studies
ISSN : 2349-4891
Impact Factor : 4.665
IJRRAS

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च
द्वे वा ब्रह्मणो रूपे मूर्तं चैवामूर्तं च
मर्त्यं चामृतं च स्थितं च यच्च सच्चत्यच्च
रयिर्वा एतत् यन्मूर्तं चामूर्तं च

एतेषां मन्त्राणां प्रामाण्येन आविर्भूतं वर्तते आगमशास्त्रम्।

निराकारस्य भगवतः साकारं परिकल्प्य श्रृत्युक्तैः विविधैः मन्त्रैः लोकशान्त्यर्थं विश्वशान्त्यर्थं च यज्ञयागादीनां प्रतिनिधित्वेन निर्दिष्टाः अर्चनोत्सवादयः अस्मिन् कलौ युगे अवश्यं सर्वैः अनुष्ठेयाः। अर्चनोत्सवादि क्रियासर्वस्वमेव आगमशास्त्रं भवति।----------- तत् आगमशास्त्रं प्रति विचारयामः।

आगमाः

आङ्पूर्वकाद् गत्यर्थकाद् गम्लृधातोः ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च। इत्यनेन पाणिनिसूत्रेण आङ् इत्युपसर्गपूर्वक गम् धातोः अच् प्रत्ययात् आगमशब्दः निष्पन्नः।

आगमः नाम आगम्येते प्रमीयेते हिताहितप्राप्तिपरिहारावनेन आगमः

आगच्छन्ति बुद्धिमारोहन्ति यस्मादभ्युदयनिःश्रेयसोपायाः स आगमः इति वाचस्पतिमिश्रेण प्रतिपादितं लोककल्याणाय मोक्षप्रदायकाय निर्दिष्टः शास्त्रविशेषः आगम इति।

आप्तवचनादाविर्भूतः अर्थविशेषसंवेदनरूपः आगमः।

अमुं ब्रह्माणं गमयतीति आगमः।

आसमन्तात् गम्यन्ते व्युत्पाद्यन्ते अनेनेति । संसारसागरे मज्जनोन्मज्जनस्य जीवजातस्य मोक्षप्राप्त्यर्थम् उपदिष्टं यत् शास्त्रं वर्तते तदेव आगमशास्त्रमिति निष्कर्षः।

सृष्टिश्च प्रलयश्चैव देवतानां तथाऽर्चनम्।

साधनञ्चैव सर्वेषां पुरश्चरणमुच्यते ।।

षट्कर्मसाधनञ्चैव ध्यानयोगश्चतुर्विधः ।

सप्तभिर्लक्षणैर्युक्तं त्वागमं तद्विदुर्बुधाः ।। इति ।

सृष्टि-प्रलय-देवतार्चन-साधन-मन्त्रपुरश्चरण-वश्याकर्षणविद्वेषणमारणमोहनोच्चाटनेति षट्कर्मणां साधन-चतुर्विधध्यानयोगेति सप्तभिः लक्षणैः युक्तः आगम इति आगमशब्दस्य व्युत्पत्तिः शब्दवाचस्पत्ये दृश्यते।

वेदोपबृंहकग्रन्थराशिरेव आगमशब्देन व्यपदिश्यते इति अस्माभिः निर्णेतुं शक्यते। आगमः तन्त्रमित्यपि प्रथते। तन् धातोः ष्ट्रन् प्रत्ययेन तन्त्रशब्दः निष्पद्यते । तन्त्रं नाम भगवदाराधनोपदेशक ग्रन्थसर्वस्वम् इत्यर्थः।

अचिन्त्य-दिव्य-अद्भुत-दृश्यादृश्य-नित्य-अमल-स्वच्छ-अतीन्द्रिय-सर्वव्यापक-नित्य-विभु-सर्वगत-प्रणवात्मकादिविशेषैः विराजमानस्य परमात्मनः साकारपरिकल्पनाय सर्ववर्णाश्रमजनसाफल्याय ज्ञानसंसाधनाय चाध्यात्मिकग्रन्थसर्वस्वमेव आगममिति दर्शनशास्त्रेषु इदं अद्वितीयं स्थानं वहतीति नास्ति विप्रतिपत्तिः। निराकारस्य भगवतः साकर परिकल्पने उद्दिष्टः साधनग्रन्थसमूहः आगमः भवति । अयं च आगमः देवताभेदेन बहुविधः भवेत्। आगमभेदान् पश्यामः।

"पाञ्चरात्रागमे जितन्ते स्तोत्रस्य प्राधान्यता" दरीदृश्यते । स्तोत्रमिदं मन्त्रसदृशं भवति । ऋग्वेदस्य खिलभागे इदं विद्यते इति वैदिकाः वदन्ति[i]। एकतादि ऋषयः श्वेतद्वीपे नारदाय उपदिष्टवन्तः इति नारदः ब्रह्मणे ब्रह्मद्वारा इतिहासपुराणेषु इदं स्तोत्रं लोके प्रसारितमभूदिति विमर्शकाः वदन्ति[ii]। स्तोत्रमिदं नारदीयसंहितायां अहिर्बुध्न्यसंहितायां च स्पष्टमुपदिश्यते ।

International Journal of Recent Research and Applied Studies
ISSN : 2349-4891
Impact Factor : 4.665
IJRRAS

पाञ्चरात्रप्रयोगग्रन्थेषु आवाहनसमये बाह्ययागसमये स्नपनविधै स्तोत्रमिदं अवश्यं पठनीयमिति उपदिश्यते[iii]। नारदीयसंहितायां[iv]

जितन्ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन।

नमस्तेऽस्तु हृषीकेश महापुरुषपूर्वज।

मन्त्रोऽयमुपचारस्य सर्वसिद्धिकरः शुभः।। इति उपदिश्यते।

अहिर्बुध्न्यसंहितायां[v]तु जितन्ताख्यमन्त्रार्थनिरूपणं पुण्डरीकाक्षशब्दविचारः परार्थनिरूपणम् अक्षराणां विशेषार्थाः जगच्छब्दविवक्षितसर्वचेतनशेषित्वपरत्ववर्णनं च विशेषतया निरूपितं वर्तते।

जितन्ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन।

नमस्तेऽस्तु हृषीकेश महापुरुषपूर्वज ।।

नमस्ते वासुदेवाय शान्तानन्तचिदात्मने।

अजिताय नमस्तुभ्यं षाड्गुण्यनिधये नमः ।।

महाविभूति संस्थाय नमस्ते पुरुषोत्तम।

सहस्रशिरसे तुभ्यं सहस्रचरणाय ते ।।

सहस्रबाहवे तुभ्यं सहस्रनयनाय ते।

अमृताय नमस्तुभ्यमेकमूर्ताय ते नमः ।।

अनेकमूर्तये तुभ्यमक्षराय च ते नमः।

..

..

बुद्धियोगं च मे देहि येन त्वामुपयाम्यहम् ।

इति विज्ञाप्य देवेशं वैश्वदेवं स्वधामनि ।।

इति जितन्तेस्तोत्रं पाद्मसंहितायां[vi] सुस्पष्टं विव्रियते। अनेन कारणेन वेदप्रमाणानुसारं पाञ्चरात्रं निर्दिष्टं भवतीति नैव सन्देहलेशः।

पाञ्चरात्रे परतत्त्वस्वरूपः वासुदेवः

पाञ्चरात्रागमे परतत्त्वस्वरूपः परवासुदेव इति स्पष्टमभिवर्ण्यते।

वासुदेव एव औपनिषदः पुरुषः इति आगमप्रामाण्यग्रन्थः[vii] अपि उपदिशति । स च वासुदेव एव जगज्जन्मस्थितिध्वंसानां मूलभूतः आराध्यदेव इति स एव श्रीमन्नारायण इति च यामुनाचार्येण उपदिश्यते ।

श्रुतिस्मृति प्रसिद्धेन वासुदेवाभिभाषितम्...... तथाहि पौरुषे सूक्ते श्रूयते तस्य वैभवम् ।........ तथा स ब्रह्म स शिव इति तद्विष्णोःपरमं पदम्......मनुरप्याह तद्यथा नारायणपरोऽव्यक्ता दण्डमव्यक्त संभवम्[viii]। इति

वासुदेव एव ज्ञानैश्वर्यशक्तिबलवीर्यतोजोमयविग्रहः षाड्गुण्यस्वरूपः अद्वितीयः परव्यूहविभवभेदेन राराजमानः भवतीति सात्वतसंहितायाम्[ix]अहिर्बुध्न्यसंहितायां[x] पाद्मसंहितायां[xi] च स्पष्टमुपदिश्यते। अनेन कारणेन पाञ्चरात्रागमे परवासुदेव एव वर्णितं तत्त्वं प्रधानं भवतीति निष्कर्षः।

International Journal of Recent Research and Applied Studies
ISSN : 2349-4891
Impact Factor : 4.665

i पाञ्च.परि पृ ४३

ii पाञ्च.परि पृ ४

iii क्रियाकै.च

iv क्रियाकै.च २.६१-६२

v परम पु.सं - ५३ अध्यायः

vi चर्या.पा. १३.४३-६४

vii चर्या.पा. पृ २३

viii आग.प्रा पृ २२

ix परम पु.सं - १.२३

x परम पु.सं -५.२८-२९

xi परम पु.सं - २.१६-१७